

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΣΕ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΝΤΑΞΗΣ (ΕΕΖΕ) ΒΑΣΙΚΑ ΜΥΝΗΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Εισαγωγή

Σκοπός του συγκεκριμένου εγγράφου είναι η επισκόπηση των βασικών συμπερασμάτων και των προτάσεων του προγράμματος Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών σε Ζητήματα Ένταξης (ΕΕΖΕ), του Ευρωπαϊκού Φορέα για την Ανάπτυξη στην Ειδική Αγωγή (ο Φορέας) και η ανάδειξη του τρόπου με τον οποίο οι προτάσεις αυτές μπορούν να συμβάλλουν και σε άλλες ευρωπαϊκές και διεθνείς πολιτικές προτεραιότητες.

Το ζήτημα της εκπαίδευσης εκπαιδευτικών είναι κυρίαρχο στην πολιτική ατζέντα της Ευρώπης, αλλά και παγκοσμίως, και αναγνωρίζεται ευρέως ο ρόλος των εκπαιδευτικών, επομένως και της εκπαίδευσης εκπαιδευτικών, προς ένα περισσότερο ενταξιακό εκπαιδευτικό σύστημα. Η Παγκόσμια Έκθεση για την Αναπηρία (ΠΟΥ, 2011) τονίζει ότι: «Η κατάλληλη κατάρτιση των εκπαιδευτικών γενικής εκπαίδευσης αποτελεί ένα κείμενο και κρίσιμο ζήτημα για να μπορούν να αισθάνονται οι εκπαιδευτικοί βέβαιοι και ικανοί να διδάξουν παιδιά με «διαφορετικές ανάγκες». Επιπλέον δίνει έμφαση στην αναγκαιότητα να εστιαστεί αυτή η κατάρτιση όχι μόνο στην παροχή γνώσεων και δεξιοτήτων αλλά κυρίως σε αντιλήψεις και σε αξίες (σελ. 222).

ΕΕΖΕ – τάσεις σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο

Το πρόγραμμα του Φορέα για την Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών σε ζητήματα Ένταξης λαμβάνει υπόψη τις πρόσφατες εξελίξεις στον τομέα της εκπαίδευσης εκπαιδευτικών και της ενταξιακής εκπαίδευσης σε Ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Τα Συμπεράσματα του Συμβουλίου για την Κοινωνική Διάσταση της Εκπαίδευσης και της Κατάρτισης (Υπουργικό Συμβούλιο, 2010) επισημαίνουν ότι τα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη είναι αναγκαίο να διασφαλίσουν τόσο την ισότητα όσο και την αριστεία, αναγνωρίζοντας το ότι η βελτίωση της εκπαιδευτικής επίδοσης και των βασικών ικανοτήτων για όλους είναι κρίσιμη, όχι μόνο για την οικονομική ανάπτυξη και τον ανταγωνισμό αλλά επιπλέον για τη μείωση της φτώχειας και την προώθηση της κοινωνικής ένταξης.

Η Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών σε ζητήματα Ένταξης- εφοδιάζοντας όλους τους εκπαιδευτικούς με τις αναγκαίες ικανότητες για την ανταπόκριση στις αυξανόμενες διαφορετικές ανάγκες των μαθητών- έχει τη δυνατότητα να συνεισφέρει στα ακόλουθα ζητήματα πολιτικής:

Αντιμετώπιση εκπαιδευτικών αδυναμιών: Στη μετακίνηση προς την κατεύθυνση του Στόχου 3 του στρατηγικού πλαισίου ΕΚ 2020 «Προώθηση της ισότητας, κοινωνικής συνοχής και ενεργούς συμμετοχής στα κοινά», τα Συμπεράσματα του Συμβουλίου, της 12ης Μαΐου 2009, σχετικά με ένα στρατηγικό πλαίσιο για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης (2009α) τονίζουν την ανάγκη αντιμετώπισης των εκπαιδευτικών αδυναμιών με την παροχή υψηλά ποιητικών προγραμμάτων πρώιμης παρέμβασης και στοχευόμενης υποστήριξης, και με την προώθηση της ενταξιακής εκπαίδευσης. Η σπουδαιότητα της πρώιμης παρέμβασης αναγνωρίζεται ολοένα και περισσότερο ως τον τρόπο για την πρόληψη πολλών επίμονων κοινωνικών προβλημάτων τα οποία μεταφέρονται από μία γενιά στην επόμενη, και ως τον τρόπο για την μακροπρόθεσμη εξοικονόμηση των δημοσίων δαπανών.

Αντιμετώπιση ζητημάτων φτώχειας: Τα Συμπεράσματα του Συμβουλίου σχετικά με την Ευρωπαϊκή Πλατφόρμα κατά της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού: Ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο για την κοινωνική και εδαφική συνοχή (2011α) συγκεκριμένα απαιτούν μεγαλύτερες προσπάθειες για την παροχή υποστήριξης και ευκαιριών προς τους μη-παραδοσιακούς και μειονεκτούντες μαθητές και επισημαίνουν ότι τα άτομα με αναπηρίες είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένα στο κίνδυνο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Αντιμετώπιση της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου: Η αντιμετώπιση της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου απαιτεί τη λήψη μέτρων όπως «η δεύτερη ευκαιρία» στην εκπαίδευση και στενή συνεργασία μεταξύ των οικογενειών και της τοπικής κοινότητας, όπως επίσης και το στενό συντονισμό μεταξύ των τομέων της εκπαίδευσης και κατάρτισης και άλλων περιοχών πολιτικής, συμπεριλαμβανομένων της προσχολικής εκπαίδευσης, των προγραμμάτων σπουδών, της εκπαίδευσης εκπαιδευτικών και της εξατομικευμένης υποστήριξης, ιδιαίτερα για τις μειονεκτούσες ομάδες.

Βελτίωση της σχολικής επιτυχίας και των βασικών ικανοτήτων: Τα Συμπεράσματα του Συμβουλίου σχετικά με το ρόλο της εκπαίδευσης και της κατάρτισης στην εφαρμογή της στρατηγικής του «Ευρώπη 2020» (2011β) τονίζουν το θεμελιώδη ρόλο της εκπαίδευσης και κατάρτισης για την επίτευξη των στόχων για έξυπνη, βιώσιμη και ενταξιακή ανάπτυξη με τον εφοδιασμό των πολιτών με τις δεξιότητες και τις ικανότητες οι οποίες κρίνονται αναγκαίες από την Ευρωπαϊκή οικονομία και την Ευρωπαϊκή κοινωνία και για την προώθηση της κοινωνικής συνοχής και ένταξης.

Κατάργηση των εμποδίων που βιώνουν οι μαθητές με αναπηρίες: Πολλές χώρες και η ίδια η Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν προχωρήσει στην υπογραφή και επικύρωση της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, 2006 (ΣΗΕΔΑΑ) και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης, το γεγονός αυτό παρέχει μία ισχυρή δύναμη και αφορμή για αλλαγή. Συγκεκριμένα, το Άρθρο 24 δηλώνει ότι η ενταξιακή εκπαίδευση παρέχει το καλύτερο εκπαιδευτικό περιβάλλον για παιδιά με αναπηρίες και ενισχύει την κατάργηση εμποδίων και στερεοτύπων.

Η ΣΗΕΔΑΑ επισημαίνει την ανάγκη εκπαίδευσης όλων των εκπαιδευτικών με σκοπό να διδάξουν σε ενταξιακές τάξεις και ενισχύει τη σπουδαιότητα της βελτίωσης της εκπαίδευσης εκπαιδευτικών με βάση τις προτάσεις οι οποίες έχουν συνοψισθεί από τους Υπουργούς της Εκπαίδευσης κατά τα πρόσφατα χρόνια (2007, 2008, 2009β). Το πρόγραμμα ΕΕΖΕ υποστηρίζει αυτές τις ενέργειες.

Το πρόγραμμα του Φορέα για την Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών σε Ζητήματα Ένταξης (ΕΕΖΕ)¹

Το 2009, ο Φορέας ξεκίνησε ένα τριετές πρόγραμμα με σκοπό να διερευνήσει το βαθμό στον οποίο οι εκπαιδευτικοί είναι έτοιμοι μέσω της βασικής τους εκπαίδευσης να είναι «ενταξιακοί». Πενήντα πέντε εμπειρογνώμονες συμμετείχαν στην προσπάθεια από 25 χώρες. Η ομάδα των εμπειρογνομώνων συμπεριελάμβανε υπευθύνους για τη χάραξη εκπαιδευτικής πολιτικής – αρμόδιους για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών και για την ενταξιακή εκπαίδευση- και εκπαιδευτικούς της γενικής και της ειδικής αγωγής. Οι προτάσεις του προγράμματος αντλούν πληροφορίες από τις ομοιότητες που παρατηρήθηκαν στην πολιτική και πρακτική για την εκπαίδευση εκπαιδευτικών μεταξύ των συμμετεχουσών χωρών, από τη βιβλιογραφική επισκόπηση της πολιτικής και της έρευνας, η οποία διενεργήθηκε ως μέρος του προγράμματος, καθώς και από δεδομένα που συλλέχθηκαν κατά τη διάρκεια των 14 Επισκέψεων Μελέτης των Χωρών για να επισημάνει σημαντικά παραδείγματα και να παρουσιάσει προτάσεις για το μέλλον. Το πρόγραμμα, επίσης, συγκρότησε ένα Προφίλ Ενταξιακών Εκπαιδευτικών το οποίο ουσιαστικά σκιαγραφεί ένα πλαίσιο διαφορετικών περιοχών ικανοτήτων οι οποίες είναι απαραίτητες για την προετοιμασία των εκπαιδευτικών ούτως ώστε να μπορούν να εργαστούν σε ενταξιακά πλαίσια.

Πορίσματα και προτάσεις του Προγράμματος

Η εκπαίδευση εκπαιδευτικών σε όλη την Ευρώπη χρειάζεται να αναπτυχθεί περαιτέρω αν αποσκοπεί στο να προετοιμάσει αποτελεσματικά τους εκπαιδευτικούς για την ανταπόκρισή τους στη διαφορετικότητα των ενταξιακών τάξεων. Τα πορίσματα του ΕΕΖΕ προγράμματος ενισχύουν τις βασικές ανησυχίες οι οποίες έχουν επισημανθεί σε Ευρωπαϊκό πολιτικό επίπεδο και υποδεικνύουν σαφώς την ανάγκη για:

- Ανάπτυξη περισσότερο αποτελεσματικών διαδικασιών πρόσληψης και επιλογής.
- Βελτίωση των συστημάτων εκπαίδευσης εκπαιδευτικών συμπεριλαμβανομένης της βασικής εκπαίδευσης εκπαιδευτικών, της εισαγωγής στο επάγγελμα, της εποπτείας και της συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης.
- Ενίσχυση του επαγγέλματος και την διασφάλιση της ποιότητας των εκπαιδευτών εκπαιδευτικών.
- Βελτίωση της σχολικής ηγεσίας.

Κυρίως, τα πορίσματα του προγράμματος ΕΕΖΕ υποστηρίζουν την ανάγκη για βελτίωση των ικανοτήτων των εκπαιδευτικών και την προώθηση επαγγελματικών αξιών και αντιλήψεων. Το πρόγραμμα προσδιορίζει τέσσερις βασικές αξίες σχετικές με τη διδασκαλία και τη μάθηση και οι οποίες αποτελούν τη βάση των ικανοτήτων των εκπαιδευτικών που εργάζονται στην ενταξιακή εκπαίδευση:

¹ Περισσότερες πληροφορίες είναι διαθέσιμες στον ιστότοπο: <http://www.european-agency.org/agency-projects/teacher-education-for-inclusion>

² την Αυστρία, το Βέλγιο (ομιλούσες Φλαμανδικά και Γαλλικά κοινότητες), τη Γαλλία, τη Γερμανία, τη Δανία, την Ελβετία, την Εσθονία, το Ηνωμένο Βασίλειο (Αγγλία, Βόρεια Ιρλανδία, Σκωτία και Ουαλία), την Ιρλανδία, την Ισλανδία, την Ισπανία, την Κύπρο, τη Λετονία, τη Λιθουανία, το Λουξεμβούργο, τη Μάλτα, τη Νορβηγία, την Ολλανδία, την Ουγγαρία, την Πολωνία, την Πορτογαλία, τη Σλοβενία, τη Σουηδία, την Τσέχικη Δημοκρατία, τη Φιλανδία

Εκτίμηση της διαφορετικότητας των μαθητών: η διαφορετικότητα των μαθητών θεωρείται πλούσια πηγή και πλεονέκτημα για την εκπαίδευση.

Υποστήριξη όλων των μαθητών: οι εκπαιδευτικοί έχουν υψηλές προσδοκίες για την επίτευξη των στόχων από όλους του μαθητές.

Εργασία με τους άλλους: η συνεργασία και ομαδική εργασία είναι βασικές προσεγγίσεις για όλους τους εκπαιδευτικούς.

Προσωπική επαγγελματική εξέλιξη: η διδασκαλία ως μια μαθησιακή δραστηριότητα – οι εκπαιδευτικοί είναι υπεύθυνοι για τη διαρκή εκπαίδευση και μάθησή τους.

Μία σειρά προτάσεων προκύπτουν από τα πορίσματα του προγράμματος. Οι προτάσεις αυτές προσανατολίζονται προς τους επαγγελματίες που εργάζονται στο χώρο της εκπαίδευσης εκπαιδευτικών, καθώς επίσης και προς τους υπευθύνους χάραξης πολιτικής οι οποίοι είναι αναγκαίο να παρέχουν ένα συνεκτικό πλαίσιο πολιτικής για τη διαχείριση της ευρύτερης, συστημικής αλλαγής, που χρειάζεται να πραγματοποιηθεί ούτως ώστε να υπάρξει σαφής επίπτωση στην εκπαίδευση εκπαιδευτικών σχετικά με ζητήματα ένταξης:

Στελέχωση και διατήρηση θέσεων εργασίας: Είναι αναγκαίο να διερευνηθούν οι αποτελεσματικές προσεγγίσεις που θα οδηγήσουν στη βελτίωση της στελέχωσης εκπαιδευόμενων υποψηφίων και στην αύξηση των ποσοστών διατήρησης των θέσεων εργασίας σε συνδυασμό με την εύρεση μεθόδων για την αύξηση των εκπαιδευτικών από διαφορετικά υπόβαθρα και των εκπαιδευτικών με αναπηρίες.

Τεκμηριωμένες ενδείξεις ως προς την αποτελεσματικότητα της εκπαίδευσης εκπαιδευτικών: Χρειάζεται να εκπονηθούν έρευνες σχετικά με την αποτελεσματικότητα των διαφορετικών οδών διδασκαλίας και οργάνωσης μαθημάτων, του περιεχομένου των μαθημάτων και της παιδαγωγικής που εφαρμόζεται, με σκοπό την καλύτερη ανάπτυξη των ικανοτήτων των εκπαιδευτικών για την ανταπόκριση στις διαφορετικές ανάγκες όλων των μαθητών.

Επαγγελματισμός των εκπαιδευτών εκπαιδευτικών: Το «επάγγελμα» των εκπαιδευτών εκπαιδευτικών είναι αναγκαίο να αναπτυχθεί περαιτέρω με βελτιώσεις σε σχέση με την πρόσληψη, εισαγωγή στο επάγγελμα και τη διαρκή επαγγελματική ανάπτυξη. Το προφίλ των εκπαιδευτών εκπαιδευτικών οι οποίοι εργάζονται στα ΑΕΙ και του προσωπικού του σχολείου με την ίδια ευθύνη, πρέπει να ενισχυθεί με την πρόσληψη υποψηφίων με την κατάλληλη εξειδίκευση και τα κατάλληλα προσόντα. Απαιτείται περαιτέρω εργασία ούτως ώστε να αναπτυχθεί μία επίσημη διαδικασία εισαγωγής στο επάγγελμα και να διερευνηθούν οι τρόποι διατήρησης της πρόσφατης, σχετικής σχολικής εμπειρίας του διδακτικού προσωπικού.

Συνεργασία μεταξύ των σχολείων και των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων: Ως ένα σημαντικό κομμάτι των προγραμμάτων σπουδών της ΒΕΕ, η διδακτική πρακτική χρειάζεται να υποστηριχθεί από μία σαφή κατανόηση των υποστηρικτικών θεωρητικών ζητημάτων ώστε να διασφαλιστεί ότι η πρακτική άσκηση δε θα επικεντρώνεται μόνο στις δεξιότητες εκείνες που μπορούν ευκολότερα να παρατηρηθούν και να μετρηθούν. Τα σχολεία και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών πρέπει να συνεργαστούν για να εξασφαλίσουν καλά μοντέλα πρακτικής άσκησης στα σχολεία και κατάλληλες τοποθετήσεις σε σχολικά πλαίσια πρακτικής.

Ευρύτερη, συστημική μεταρρύθμιση: Η εκπαίδευση εκπαιδευτικών δεν είναι δυνατόν να λειτουργήσει απομονωμένη. Η ολική μεταρρύθμιση του συστήματος η οποία είναι αναγκαία για την υποστήριξη της αλλαγής προσδοκίες και, ως αποτέλεσμα, να περιορίσει την μάθηση. Χρειάζεται να πραγματοποιηθεί μια πολιτική μεταρρύθμιση που να υποστηρίζει όλους τους εκπαιδευτικούς και τους βασικούς επαγγελματίες με σκοπό να υποστηριχθεί η ενταξιακή εκπαίδευση ως κεντρικό κομμάτι μιας πιο ενταξιακής κοινωνίας.

Διευκρίνιση της γλώσσας που χρησιμοποιείται αναφορικά με την ένταξη και τη διαφορετικότητα: Η κατηγοριοποίηση και η ταμπλοποίηση ενισχύει τις συγκρίσεις, χτίζει ιεραρχίες, μπορεί να περιορίσει τις προσδοκίες και, ως αποτέλεσμα, να περιορίσει την μάθηση. Χρειάζεται να πραγματοποιηθεί μια πολιτική μεταρρύθμιση που να υποστηρίζει όλους τους εκπαιδευτικούς και τους βασικούς επαγγελματίες με σκοπό να αναπτύξουν μία σαφή κατανόηση των υποστηρικτικών αρχών που σχετίζονται με και επηρεάζονται από τη χρήση διαφορετικής ορολογίας.

Τομείς για περαιτέρω ανάπτυξη της πολιτικής

Οι εξελίξεις σχετικά με την εκπαίδευση εκπαιδευτικών σε ζητήματα ένταξης είναι εμφανείς σε όλη την Ευρώπη. Ωστόσο μία σειρά από βασικά ζητήματα απαιτούν περαιτέρω διερεύνηση αν αποσκοπούμε στην αποτελεσματική προετοιμασία όλων των εκπαιδευτικών για την ανταπόκρισή τους στη διαφορετικότητα των ενταξιακών τάξεων. Κατά την εξέταση των πολιτικών προτεραιοτήτων σε συνδυασμό με τα πορίσματα του προγράμματος ΕΕΖΕ, καθίστανται σαφή τα οφέλη περαιτέρω εργασίας σε αυτόν τον τομέα. Αναγνωρίζονται οι ακόλουθες τέσσερις περιοχές οι οποίες χρίζουν ιδιαίτερης προσοχής για τη μελλοντική εργασία και την ανάπτυξη πολιτικής:

Οι κύκλοι μαθημάτων της βασικής εκπαίδευσης εκπαιδευτικών να ακολουθούν την προσέγγιση ενός ενοποιημένου μοντέλου: Τα ζητήματα ένταξης και διαφορετικότητας αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του περιεχομένου των προγραμμάτων ΒΕΕ για όλους τους εκπαιδευτικούς- ανεξάρτητα από τις ηλικίες και τα γνωστικά αντικείμενα που σκοπεύουν να διδάξουν.

Ευκαιρίες για διαρκή επαγγελματική ανάπτυξη σε ζητήματα διαφορετικότητας για όλους τους εκπαιδευτικούς και τους διευθυντές των σχολικών μονάδων: Σε συνέχεια της κάλυψης των συγκεκριμένων ζητημάτων κατά τη διάρκεια της ΒΕΕ και την παροχή ενός πλήθους σχετικών εμπειριών, οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα για μετά-παρακολούθηση των εξελίξεων σε σχέση με τα συγκεκριμένα ζητήματα και τη διερεύνηση τους εις βάθος σε όλη τη διάρκεια της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας.

Ευκαιρίες για διαρκή επαγγελματική ανάπτυξη σε ζητήματα διαφορετικότητας για όλους τους εκπαιδευτές εκπαιδευτικών: Ολοένα και περισσότερο κρίνεται απαραίτητο να προσλαμβάνονται εκπαιδευτές εκπαιδευτικών με γνώση και εμπειρία σε ενταξιακά πλαίσια. Ευκαιρίες για έρευνα και ανάπτυξη χρειάζεται να προσφέρονται σε όλους τους εκπαιδευτές εκπαιδευτικών με σκοπό την ενθάρρυνση της συνεργασίας μεταξύ των σχολών και τη συμβολή προς μία προσέγγιση της διαφορετικότητας «κοινή σε όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα».

Συγκέντρωση ερευνητικών δεδομένων σχετικά με την πρόσληψη και τη διατήρηση θέσεων εργασίας των εκπαιδευτικών, συγκεκριμένα ερευνητικών δεδομένων σχετικά με την εκπροσώπηση των εκπαιδευτικών από μειονοτικές ομάδες: Τα συγκεκριμένα ερευνητικά δεδομένα χρειάζεται να αναλυθούν και να αξιοποιηθούν με σκοπό την ενημέρωση των αποφάσεων πολιτικής χάραξης και με σκοπό τη διασφάλιση ότι το εργατικό δυναμικό των εκπαιδευτικών αντιπροσωπεύει όλο το σύνολο του πληθυσμού.

Συμπερασματικά σχόλια

Τα οφέλη μίας αυξανόμενης ένταξης, συνδεδεμένης με άλλες προτεραιότητες όπως είναι η κοινωνική δικαιοσύνη και η κοινωνική συνοχή, είναι μακροπρόθεσμα και μία επένδυση στην προσχολική εκπαίδευση και σε ένα αυξανόμενο ενταξιακό εκπαιδευτικό σύστημα είναι πιθανό να αντιπροσωπεύει μία περισσότερο αποτελεσματική αξιοποίηση των πόρων.

Το όραμα για ένα δίκαιο εκπαιδευτικό σύστημα απαιτεί εκπαιδευτικούς εφοδιασμένους με τις αναγκαίες ικανότητες για την ανταπόκριση στις διαφορετικές ανάγκες και υπάρχει η ελπίδα ότι το συγκεκριμένο έργο του Φορέα μπορεί να προσφέρει ορισμένες ιδέες και έμπνευση για τη συνέχιση της πορείας προς την παροχή μίας ποιοτικής εκπαίδευσης για όλους τους μαθητές.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2007) *Σχέδιο συμπερασμάτων του Συμβουλίου και των αντιπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών μελών, συνερχομένων στο πλαίσιο του συμβουλίου, σχετικά με τη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών.* (Επίσημη Εφημερίδα C300, 12.12.2007)

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2008) *Συμπεράσματα του Συμβουλίου και των αντιπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών μελών συνερχομένων στο πλαίσιο του Συμβουλίου της 21ης Νοεμβρίου 2008 σχετικά με την προετοιμασία των νέων για τον 21ο αιώνα: ένα πρόγραμμα ευρωπαϊκής συνεργασίας στο σχολικό τομέα* (OJ 2008/C 319/08)

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2009α) *Συμπεράσματα του Συμβουλίου, της 12ης Μαΐου 2009, σχετικά με ένα στρατηγικό πλαίσιο για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης («ΕΚ 2020»)* (2009/C 119/02)

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2009β) *Συμπεράσματα του Συμβουλίου και των αντιπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών μελών συνερχομένων στο πλαίσιο του Συμβουλίου της 26ης Νοεμβρίου 2009 σχετικά με επαγγελματική εξέλιξη των εκπαιδευτικών και των διευθυντών σχολείων* (OJ 2009/C 000/09)

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2010) *Συμπεράσματα του συμβουλίου σχετικά με την κοινωνική διάσταση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης. 3013η Σύνοδος του Συμβουλίου Παιδεία, Νεολαία και Πολιτισμός, Βρυξέλλες, 11 Μαΐου 2010*

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2011α) *Συμπεράσματα του Συμβουλίου σχετικά με την Ευρωπαϊκή Πλατφόρμα κατά της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού: Ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο για την κοινωνική και εδαφική συνοχή. 3073η σύνοδος του Συμβουλίου Απασχόληση, Κοινωνική Πολιτική, Υγεία και Καταναλωτές, Βρυξέλλες, 7 Μαρτίου 2011*

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2011β) *Συμπεράσματα του Συμβουλίου για το ρόλο της εκπαίδευσης και της κατάρτισης στην εφαρμογή της στρατηγικής του «Ευρώπη 2020»* (2011/C 70/01)

Ηνωμένα Έθνη (2006) *Σύμβαση για τα δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία*, Νέα Υόρκη, Ηνωμένα Έθνη. Η ηλεκτρονική πηγή είναι διαθέσιμη στον ιστότοπο: www.un.org/disabilities/documents/convention/crpd_greek.doc

Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (2011) *Παγκόσμια Έκθεση για την Αναπηρία*, Γενεύη, Ελβετία, ΠΟΥ